

ธาตุ : รากเหง้าของคำในภาษาบาลี

# ธาตุในภาษาบาลี

ธาตุ แปลว่า **สภาพที่ทรงไว้ซึ่งอรรถ(ความหมาย)ของตนและของผู้อื่น**

หมายความว่า ธาตุแต่ละตัวจะมีความหมายหลักเป็นของตนเองเสมอ แต่ธาตุบางตัวอาจมีความหมายเหมือนกับธาตุอื่นได้เมื่อมีอุปสัคนำหน้า หรือไม่มีอุปสัคนำหน้าก็ตาม นอกจากนี้ธาตุบางตัวอาจมีได้มากกว่าหนึ่งความหมาย

สรุปแล้ว **“ธาตุ” คือรากเหง้าของคำในภาษาบาลี** ธาตุใช้ประกอบกับปัจจัยและวิภัตติสำเร็จเป็นกิริยาอาชยาตบ้าง กิริยากิตกบ้าง นามกิตกบ้างขึ้นอยู่กับชนิดของปัจจัยที่นำมาลงท้ายธาตุ ถ้าลงปัจจัยในอาชยาตธาตุก็จะสำเร็จเป็นกิริยาอาชยาตใช้เป็นกิริยาคุมพากย์ ถ้าลงปัจจัยกิริยากิตกธาตุก็จะสำเร็จเป็นกิริยากิตกใช้เป็นกิริยาในระหว่าง เป็นต้น

คำศัพท์ในภาษาบาลีโดยมากมีธาตุเป็นรากเหง้าทั้งสิ้นเช่นคำว่า ทานน (การให้), ทายโก (ผู้ให้), เทติ (ย่อมให้), ทตมานโน (ให้อยู่), ทาตา (ผู้ให้) เหล่านี้ล้วนมี ทา ธาตุเป็นรากเหง้าทั้งสิ้น ขอให้พิจารณากิริยาอาขยาตดังต่อไปนี้

ภวติ	ย่อมมี	คำว่า ภู (มี)	เป็นธาตุคือรากเหง้าของคำ
รณฺหติ	ย่อมปิด	คำว่า รุห (ปิด)	เป็นธาตุคือรากเหง้าของคำ
ทิวฺพติ	ย่อมเล่น	คำว่า ทิว (เล่น)	เป็นธาตุคือรากเหง้าของคำ
สุณฺหาติ	ย่อมฟัง	คำว่า สุ (ฟัง)	เป็นธาตุคือรากเหง้าของคำ
กีณฺหาติ	ย่อมซื้อ	คำว่า กี (ซื้อ)	เป็นธาตุคือรากเหง้าของคำ
คณฺหาติ	ย่อมรับ	คำว่า คห (ถือ)	เป็นธาตุคือรากเหง้าของคำ
ตฺโนติ	ย่อมแผ่ไป	คำว่า ตน (แผ่ไป)	เป็นธาตุคือรากเหง้าของคำ

ส่วนองค์ประกอบอื่น ๆ เช่น ปัจจัยและวิภัติเป็นเพียงตัวขยายความของคำหลักเท่านั้น (ติ เป็นวิภัติที่บ่งปัจจุบันกาลแปลว่า อยู่, ย่อม, จะ) เฉพาะ **คำหลักนี้เองในภาษาบาลีเรียกว่าธาตุ** ซึ่งตรงกับคำว่า Root(ราก) ในทางภาษาศาสตร์ของชาวตะวันตก

สรุปว่า ธาตุทำหน้าที่เป็นคำหลักที่กุมความหมายของคำแต่ละคำเอาไว้ กิริยา ก็ดี คุณนามก็ดี นามกิตก์ก็ดีต้องอาศัยธาตุเป็นฐานที่ตั้งในการสร้างคำทั้งสิ้น เพราะธาตุเป็นบ่อเกิดความหมายของคำศัพท์ในภาษาบาลีดังกล่าวแล้วนั่นเอง

## ลักษณะของธาตุ

ในคัมภีร์ที่แสดงเรื่องธาตุในภาษาบาลี ไม่ว่าจะแสดงโดยตรงหรือโดยอ้อมเช่นคัมภีร์กัจจายนะ โมคคัลลานะ เป็นต้น กล่าวถึงลักษณะของธาตุไว้สรุปได้ ๓ ประเภท คือ

(๑) **ปกติธาตุ** คือ ธาตุตามปรกติที่เป็นศัพท์ใช้แสดงกิริยาอาการ เช่น ฐ, หุ, ลี, มร, ปจ, อิกฺข, ลภ, คม ธาตุเป็นต้น **ธาตุเหล่านี้จะต้องลงปัจจัยประจําหมวดธาตุหรือปัจจัยประจําวาจกก่อนเสมอจึงจะสำเร็จเป็นกิริยาได้อย่างสมบูรณ์**

(๒) **วิกติธาทู** คือ ธาตุที่มีวิธีการประกอบกิริยาแตกต่างกันไปจากเดิม หมายถึงธาตุที่ไม่ได้ลงปัจจัยประจําหมวดธาตุต่อท้าย แต่ลงปัจจัยบางกลุ่มที่แสดงความหมายได้ ยกตัวอย่างเช่น

**ติติกฺข (ติช+ข) ในคำว่า ติติกฺขติ (ติช+ข+ติ) ย่อมอดทน ข ปัจจัยในคำนี้มีความหมายว่า “อดทน”**

**พุกฺกข (ภุช+ข) ในคำว่า พุกฺกขติ ย่อมปรารถนาจะกิน ข ปัจจัยในคำนี้มีความหมายว่า “ปรารถนา”**

สรุปว่า วิกติธาทูก็คือปกติธาทูนั่นเองเพียงแต่ไม่ได้ลงปัจจัยประจําหมวดธาตุของตน

(๓) **นามธาตุ** หมายถึง บทนามและคุณนามที่นำมาใช้ประดุจธาตุ แต่ลงปัจจัยที่แสดงความหมายได้ ยกตัวอย่างเช่น

**จิร ศัพท์ในคำว่า จิรายติ (ย่อมประพฤติซ้ำ) อาย ปัจจัยในคำนี้ มีความหมายว่า “ประพฤติ”**

**ฐม ศัพท์ในคำว่า ฐมายติ (ย่อมประพฤติให้เป็นเพียงตั้งแต่วัน) อาย ปัจจัยในคำนี้ มีความหมายว่า “ประพฤติ” ในความเป็นจริงเจ้าของกิริยาไม่ได้เป็นวัน**

**ปุตต ศัพท์ในคำว่า ปุตตียติ (ย่อมประพฤติให้เป็นเพียงตั้งบุตร) อีย ปัจจัยในคำนี้มีความหมายว่า “ประพฤติเพียงตั้ง” หมายความว่าเจ้าของกิริยาปฏิบัติต่ออื่นราวกับว่าเป็นบุตรของตน**

การแบ่งชาติตามที่มีกรรมมาชยชาติ  
และไม่มีกรรมมาชยชาติ



เกณฑ์ในการจัดหมวดหมู่ของชาตุนั้นมีหลายอย่างทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่า  
ต้องการจะทราบอะไรจากวิธีการจัดหมวดหมู่ดังกล่าวนี้

## เกณฑ์ที่ ๑ ใช้บทกรรม(อวุตตกมฺม)มาเป็นเกณฑ์ในการจัดหมวดหมู่ของชาติ

(๑) **สกัมมชาติ** หมายถึง ชาติที่ต้องมีกรรมมารับหรือมาชยาความ  
เพราะชาตุนั้นขาดความสมบูรณ์ในตนเอง สกัมมชาติเป็นได้ ๔ วาจก คือ

-กัตตวาจก           เช่น พุทฺโธ ฌมฺมํ เทเสติ.

-กัมมวาจก           เช่น พุทฺธเณ ฌมฺโม เทสียเต.

-เหตุกัตตวาจก      เช่น พุทฺโธ สาริปุตฺตเถรํ ฌมฺมํ เทสาเปติ.

-เหตุกัมมวาจก      เช่น พุทฺธเณ สาริปุตฺตเถโร ฌมฺมํ เทสาปิยเต.

ชาติใดเชื่อมด้วยคำว่า “ซึ่ง” ได้ความสนิทดีเป็นสกัมมชาติ

(๒) **อกัมมชาต** หมายถึง ชาติที่ไม่ต้องมีกรรมมาชดชวย เพราะชาติมีความหมายสมบูรณ์แล้วในตัว อกัมมชาตเป็นได้ ๔ วาจก คือ

-กัตตวาจก           เช่น สาริปุตตเถโร นิสิตติ.

-ภาววาจก            เช่น สาริปุตตเถเรน นิสิตยเต.

-เหตุกัตตวาจก      เช่น ราชา สาริปุตตเถโร นิสิตทาเปติ.

-เหตุกัมมวาจก      เช่น รณญา สาริปุตตเถโร นิสิตทาปิยเต.

ชาติใดไม่ต้องเชื่อมด้วยคำว่า “ซึ่ง” ก็ไ้ความสนิทเป็นอกัมมชาต

นิยามความหมายของสกัมมชาตฺและอกัมมชาตฺตามแนวของสมเด็จพระ  
มหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

๑) ชาติฺเหล่านี้ไม่ต้องเรียกหากรรมคือสิ่งอันบุคคลพึงทำ ชาติฺเหล่านี้  
เรียกว่า **อกัมมชาตฺ ชาติฺไม่มีกรรม**

๒) ชาติฺเหล่านี้เรียกหากรรม (คือสิ่งอันบุคคลพึงทำ) ชาติฺเหล่านี้  
เรียกว่า **สกัมมชาตฺ ชาติฺมีกรรม**

คำว่า “กรรม” ในที่นี้คือบทอวุตตกัมมะที่มีคำแปลอายตนิบาตว่า “ซึ่ง”  
บทอวุตตกัมมะเชื่อมกับกิริยาใดแล้วได้ความหมายเป็นที่เข้าใจได้ ชาติฺนั้น  
จะเป็นสกัมมชาตฺ ส่วนบทอวุตตกัมมะ (ซึ่ง) เชื่อมกับกิริยาใดแล้วไม่ได้  
ความหมาย ชาติฺนั้นจะเป็นอกัมมชาตฺ

## สกัมมชาติ

กมฺมํ กโรติ. ย่อมกระทำ ซึ่งการงาน  
ปุวํ ขาหติ. ย่อมกิน ซึ่งขนม  
เขตฺตํ กสฺสติ. ย่อมไถ ซึ่งนา  
ธมฺมํ สุณฺหาติ. ย่อมฟัง ซึ่งธรรม

กร ชาติเรียกหากรรมคือ กมฺมํ  
ขาห ชาติเรียกหากรรมคือ ปุวํ  
กส ชาติเรียกหากรรมคือ เขตฺตํ  
สุ ชาติเรียกหากรรมคือ ธมฺมํ

## อกัมมชาติ

มรติ ย่อมตาย ได้ความหมายสมบูรณ์  
ธาวติ ย่อมวิ่ง ได้ความหมายสมบูรณ์  
ติฏฺฐติ ย่อมยืน ได้ความหมายสมบูรณ์  
ภาวติ ย่อมเป็น ได้ความหมายสมบูรณ์

มร ชาติ ไม่เรียกหากรรม  
ธาว ชาติ ไม่เรียกหากรรม  
ฐา ชาติ ไม่เรียกหากรรม  
ภู ชาติ ไม่ต้องเรียกกรรม

# การแบ่งชาติตามจำนวนสระของชาติ

## เกณฑ์ที่ ๒ ใช้จำนวนสระของธาตุมาเป็นเกณฑ์ในการจัดหมวดหมู่ธาตุ

(๑) เอกสระธาตุ คือธาตุที่มีพยางค์เดียวเป็นสระล้วนตัวเดียว หรือมีสระ

๑ ตัวผสมกับพยัญชนะ เช่น

-อิ ธาตุ                    ในความ ไป, ถึง                    (เอกสุทฺธสระธาตุ)

-ทา ธาตุ                    ในความ ให้                                    (เอกมิสฺสสระธาตุ)

-นี ธาตุ                    ในความ นำไป                                    (เอกมิสฺสสระธาตุ)

-ภู ธาตุ                    ในความ มี, เป็น                                    (เอกมิสฺสสระธาตุ)

-เค ธาตุ                    ในความ ขบร้อง                                    (เอกมิสฺสสระธาตุ)

-โส ธาตุ                    ในความ จบ, สำเร็จ                                    (เอกมิสฺสสระธาตุ)

เอกสระธาตุเมื่อลงปัจจัยและวิภัตติลบสระบ้าง แปลงสระบ้าง คงไว้บ้าง

(๒) **อเนกสระธาตุ** คือธาตุที่มีหลายพยางค์คือมีสระมากกว่า ๑ ตัวผสมกับ

พยัญชนะ เช่น

- ปจ ธาตุ ในความHung
- ชาคร ธาตุ ในความตื่น
- กิลิส ธาตุ ในความเศร้าหมอง

ธาตุที่มีสระหลายตัวเมื่อจะลงปัจจัยในกิริยาอาขยาตให้ลบสระที่สุดธาตุก่อน

เสมอ เช่น

กร	ลบสระที่สุดธาตุแล้ว	เป็น กร	กร+โอ+ติ	=กโรติ
ปจ	ลบสระที่สุดธาตุแล้ว	เป็น ปจ	ปจ+อ+ติ	=ปจติ
คาห	ลบสระที่สุดธาตุแล้ว	เป็น คาห	โอ+คาห+อ+ติ	=โอคาหติ

# การแบ่งธาตุตามปัจจัยประจําหมวดธาตุ



## เกณฑ์ที่ ๓ ใช้ปัจจัยมาเป็นเกณฑ์ในการจัดหมวดหมู่ธาตุ

ธาตุแบ่งเป็น ๘ หมวดตามปัจจัยประจำหมวดธาตุ ดังนี้

- (๑) หมวด **ภุ** ธาตุ      ลง **อ เอ** ปัจจัย
- (๒) หมวด **รุ** ธาตุ      ลง **อ เอ** ปัจจัย **และนิคคหิตอาคมกลางธาตุ**
- (๓) หมวด **หิว** ธาตุ      ลง **ย** ปัจจัย
- (๔) หมวด **สุ** ธาตุ      ลง **ณ ณา อุณา** ปัจจัย
- (๕) หมวด **กี** ธาตุ      ลง **นา** ปัจจัย
- (๖) หมวด **คห** ธาตุ      ลง **นหา** ปัจจัย
- (๗) หมวด **ตน** ธาตุ      ลง **โอ ยิร** ปัจจัย
- (๘) หมวด **จुर** ธาตุ      ลง **เณ ฌย** ปัจจัย **และพฤทธิ์สระต้นธาตุ**

เมื่อจะประกอบธาตุตัวใดเป็นกิริยากั้ตตฺวาจก ต้องเลือกปัจจัยประจำ  
หมวดธาตุมาลงที่ธาตุนั้นให้ตรงกับหมวดหมู่ที่ธาตุนั้นอยู่ หากลงปัจจัยผิด  
ถือว่าผิดไวยากรณ์อย่างร้ายแรงมาก

อย่างไรก็ตามควรทราบไว้ในเบื้องต้นก่อนว่า ธาตุบางตัวเป็นได้หลาย  
หมวดธาตุ เช่น ชี ธาตุในความชนะ อยู่ในหมวด ฐ ธาตุลง อ ปัจจัย  
สำเร็จรูปเป็น ชยติ (ย่อมชนะ) ก็ได้ และอยู่ในหมวด กิ ธาตุลง นา ปัจจัย  
สำเร็จรูปเป็น ชินาติ (ย่อมชนะ) ก็ได้

นอกจากนี้ปัจจัยบางตัวเมื่อลงหลังธาตุแล้วอาจถูกกลับไปบ้าง แปลงรูปไป  
บ้างจึงทำให้สังเกตได้ยากกว่าเป็นปัจจัยตัวใด กรณีเช่นนี้ให้ตรวจสอบจาก  
พจนานุกรมธาตุหรือกำหนดจำเป็นกรณีพิเศษเฉพาะกรณีไป

การสังเกตหมวดหมู่ของธาตุให้ดูจากปัจจัยที่ลงหลังธาตุ โดยแยกองค์ประกอบของกิริยาออกมาแล้วเทียบเคียงปัจจัยของกิริยากับปัจจัยประจำหมวดธาตุทั้ง ๑๐ ตัว หากตรงกับปัจจัยประจำหมวดธาตุตัวใด ธาตุของกิริยานั้นก็อยู่ในหมวดธาตุนั้นเอง ตัวอย่างเช่น

**วทติ** มาจาก วท+อ+ติ

วท ธาตุอยู่ในหมวด ฎ ธาตุ

**เพราะลง อ ปัจจัย**

**ฉินทติ** มาจาก ฉินท+อ+ติ

ฉินท ธาตุอยู่ในหมวด รุ ธาตุ

**ลง อ ปัจจัยและลงนิกคหิตอากาศกลางธาตุ**

**กฤษมตติ** มาจาก กฤษ+ย+ติ

วท ธาตุอยู่ในหมวด ฎ ธาตุ

**เพราะลง ย ปัจจัยแล้วแปลง ย เป็นอย่างอื่น**

**ปหิณาติ**

มาจาก ป+หิ+ณา+ติ

หิ ชาติอยู่<sup>๑</sup>ในหมวด สุ ชาติ

**เพราะลง ณา ปัจจัย**

**ชินาติ**

มาจาก ชิ+นา+ติ

ชิ ชาติอยู่<sup>๑</sup>ในหมวด สุ ชาติ

**เพราะลง นา ปัจจัย**

**คณฺหาติ**

มาจาก คห+ณฺหา+ติ

คห ชาติอยู่<sup>๑</sup>ในหมวด คห ชาติ

**ชาติในหมวดนี้มีตัวเดียว**

**กโรติ**

มาจาก กร+โอ+ติ

กร ชาติอยู่<sup>๑</sup>ในหมวด ๓น ชาติ

**เพราะลง โอ ปัจจัย**

**โคเปติ**

มาจาก คูป+เณ+ติ

คูป ชาติอยู่<sup>๑</sup>ในหมวด จุร ชาติ

**เพราะลง เณ ปัจจัยและพฤทธิ<sup>๑</sup>สระต้นชาติ**